

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.20.7>

Volume 8/4

2024 p. 106-135

SURİYELİ SİĞİNMACILARIN ENTEGRASYONUNDA DİNİN ROLÜ

THE ROLE OF RELIGION IN THE INTEGRATION OF SYRIAN REFUGEES

Mehmet Halit AKDEMİR*

ÖZ

Bu çalışmada 2011 yılında Suriye’de ortaya çıkan iç savaş sonrasında Türkiye’ye yerleşen Suriyeli sığınmacıların entegrasyonunda dinin yeri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaca uygun olarak dini inanç ve yaşayış açısından iki toplum arasında ne gibi farkların olduğu, Suriyeli sığınmacıların kurdukları yeni yaşamlarında hangi sorunlarla karşılaştıkları ve sığınmacıların Türk toplumuyla bütünleşmelerinde dinin nasıl bir etkiye sahip olduğu sorularına cevap aranmıştır. Nitel araştırma çeşitlerinden etnografi yaklaşımının benimsendiği çalışmada bulgular 2024 yılının Nisan-Eylül aylarında Siirt ilinde yaşayan 18 Suriyeli sığınmacıyla yapılan derinlemesine görüşmeler ve gözlemlere dayandırılmıştır. Araştırmada Suriyeli sığınmacılar ile ev sahibi halkın ortak yönü olan dini inancın sığınmacıların yeni yaşamlarına uyum sağlamalarını kolaylaştırdığı ve dolayısıyla iki toplumun entegrasyonunu destekleyici bir işlev olarak ön plana çıktığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Din Sosyolojisi, Suriyeli Sığınmacılar, Din, Entegrasyon.*

ABSTRACT

This study attempts to understand the role of religion in the integration of Syrian refugees who settled in Turkey after the civil war that broke out in Syria in 2011. For this purpose, it was tried to understand what the differences are between the two communities in terms of religious belief and life, what problems Syrian refugees encounter in their new lives, and what kind of an effect religion has on the integration of refugees into Turkish society. In the study, where the ethnography approach, one of the qualitative research types, was adopted, the findings were based on in-depth interviews and observations conducted with 18 Syrian refugees living in Siirt province between April and September 2024. As a result of the research, it was concluded that religious belief, which is a common feature of Syrian refugees and

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-mail: mhakdemir@hotmail.com, ORCID: 0009-0001-1201-9951, Siirt, Türkiye.

the host society, facilitates refugees' adaptation to their new lives and therefore stands out as a function that supports the integration of the two communities.

Key Words: *Sociology of Religion, Syrian Refugees, Religion, Integration.*

Giriş

2010 yılının sonlarında yönetime karşı memnuniyetsizliğin sonucu olarak ilkin Tunus'ta başlayan halk ayaklanmaları kısa sürede Cezayir, Ürdün, Umman, Yemen, Mısır gibi diğer Arap ülkelerine de sıçramış, bu isyanların bir kısmı hükümetlerin devrilmesiyle sonuçlanmıştır. 2011'in başında Suriye'de baş gösteren ayaklanma ise kısa zamanda günümüze kadar sürecektir bir iç savaşa dönüşerek çok ağır sonuçlara neden olmuştur.

Suriye'deki ayaklanmanın kıvılcımını oluşturan olay Tunus'ta olduğu gibi bir göstericinin kendini yakması olmuştur. 26 Ocak 2011'de yaşanan bu hadiseden sonra ülkede gün geçtikçe artan gerilim, Mart ayında şehrin duvarlarına "halk rejimi devirmek istiyor" yazısını yazan bir grup gencin tutuklanmasıyla doruğa ulaşmış, sonrasında Şam, Halep, Dara, Kamışlı, Humus, Baniyas ve Deyrizor gibi şehirlerde büyük eylemler yapılmıştır (Orhan, 2011, s. 8). Hükümetin eylemleri bastırmak için güç kullanması kısa zaman içerisinde muhaliflerin de silahla karşılık vermesine neden olarak şiddeti tırmandırmış, böylece ülke iç savaşa sürüklenmiştir (Boxx, 2013, s. 152). Sonuçta küçük olaylarla başlayan bu iç savaş bir memleketin harap olmasına, yüzbinlerde insanın ölümüne, milyonlarca insanın yurdundan olmasına neden olmuştur.

Uluslararası Göç Örgütü'nün 2022 yılında hazırlamış olduğu *Dünya Göç Raporu*, 2020 yılı sonu itibariyle çatışma ve şiddet nedeniyle ülkesinden göç eden kişi sayısının 6,7 milyona ulaştığını göstermektedir (World Migration Report, 2022, s. 45). Yerinden edilen Suriyelilerin yaklaşık % 80'i Türkiye, Lübnan ve Ürdün'e sığınmıştır. Lübnan'a 900 bin, Ürdün'e 700 bin mülteci göç ederken Suriyelilerin en fazla sığındığı ülke olan Türkiye'ye göç eden kişi sayısı ise 3,6 milyondan fazlasıdır (World Migration Report, 2022, s. 78). Suriye ile Türkiye arasındaki bu göç koridoru, Meksika'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne uzanan, yaklaşık 11 milyonluk göç koridorundan sonraki en büyük koridordur (World Migration Report, 2022, s. 26).

Göç İdaresinin verilerine göre Türkiye'deki en yüksek Suriyeli sığınmacı sayısı 2021'de 3,7 milyon kişiyle gerçekleştikten sonra bu sayı ilk defa 2022'de 200 bin kişi azalmıştır. 2024 yılı Ağustos ayı itibariyle geçici koruma kapsamında Türkiye'de yaşayan Suriyeli sayısı 3,1 milyon olup Türkiye nüfusuna oranı % 3,65'dir. Bu sayının yarısı 18 yaş altı çocuklardan, yine sayının % 48'i kadınlardan oluşmaktadır. Suriyelilerin en fazla yaşadıkları iller sırasıyla İstanbul, Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay, Adana, Mersin ve Bursa'dır. Suriyeli göçmenlerin nüfusa oranla en fazla yaşadıkları iller ise ülkenin

güneyindeki Kilis, Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay, Mersin, Adana ve Mardin'dir.¹ İçişleri Bakanı'nın yaptığı açıklamaya göre vatandaşlık verilen Suriyeli sayısı ise Kasım 2023 itibarıyla 238 bin kişi olmuştur.²

Türk Alman Üniversitesi Göç ve Uyum Araştırmaları Merkezi kurucu müdürü Murat Erdoğan'ın ifade ettiği gibi 29 Nisan 2011'de 252 kişilik ilk Suriyeli sığınmacı kafilesi Türkiye'ye geldiğinde, bu krizin bu kadar uzun süreceğini ve sığınmacı sayısının bu kadar yükseleceğini kimse beklemiyordu (Erdoğan, 2023, s. 9). Hâlbuki iç ve dış göçler dâhil yerinden edilen Suriyeli sayısı bugün Suriye'nin yaklaşık nüfusu olan 25 milyonun yarısını oluşturmaktadır. Bu nedenle söz konusu durumun dünyanın en büyük yerinden edilme krizi olduğunu söyleyen BM Mülteciler Yüksek Komiseri Filippo Grandi'nin değerlendirmesi yerindedir.³ Dolayısıyla Suriye mültecileri konusunun en büyük ev sahipliği yapan Türkiye'de uzun süre önemini koruyacağı benzetilmektedir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) desteğiyle konu ile ilgili gelişmeleri, durumun her iki topluma etkileri ve zaman içerisindeki değişim eğilimlerini tespit etmek için 2017 yılından beri düzenli olarak Suriyeli mülteciler ve Türk toplumu ile eş zamanlı araştırmalar yapan *Suriyeliler Barometresi'nin* 2022 verilerine göre hem Suriye'deki mevcut durum hem de buldukları ülkelerde kurdukları yaşam itibarıyla Suriyelilerin ülkelerine dönme imkân, motivasyon ve eğilimlerinde azalmalar gözlemlenmektedir (Erdoğan, 2023, s. 21). Öte yandan Suriyeliler konusunun popüler hale gelmesi ve popülist siyasetin konusu haline gelmesinin de etkisi ile Suriyelilere yönelik kaygıların oldukça arttığı ve Türk toplumunun Suriyelilere yönelik başlangıçta oldukça yüksek seviyede olan toplumsal kabulün zamanla azaldığı görülmektedir (Erdoğan, 2023, s. 142). Bu durum her iki toplumun uyum içerisinde bir arada yaşayabilmesinin, dolayısıyla Suriyeli sığınmacıların yerel kültüre intibakını sağlayacak bütünleşme çabalarının da önemini ortaya koymaktadır.

Zorunlu olarak düşünülmesi gereken bütünleşme politikaları, söz konusu politikaya zemin teşkil etmesi açısından konunun derinlemesine ve tüm yönleriyle anlaşılmasını sağlayacak akademik çalışmalara da ihtiyaç duymaktadır. Mevcut literatüre bakıldığında bugüne dek Suriyeli sığınmacılarla ilgili önemli sayıda akademik çalışma yapıldığı görülmektedir. Bunların bir kısmını da bütünleşmeyle ilgili çalışmalar teşkil etmektedir. Örnek olması açısından bunlardan birkaç çalışmaya yer vermekte yarar bulunmaktadır:

- *Erzurum'daki Suriyeli Sığınmacıların Kentsel Entegrasyonu*: Verilerin 2017 yılında Erzurum'da yaşayan 50 Suriyeli sığınmacıyla yapılan ankete dayandırıldığı çalışmada uyum sürecinde en fazla karşılaşılan sorunun Türkçeyi konuşamama ve hava koşulları olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Altaş & Şimşek, 2020).

¹ <https://www.goc.gov.tr/> (Erişim: 24.08.2024)

² <https://www.ntv.com.tr/turkiye/kac-suriyeli-vatandaslik-aldi-bakan-acikladi> (Erişim: 24.08.2024)

³ <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html> (Erişim: 25.08.2024)

- *Geçicilikten Kalıcılığa Suriyeli Göçmenler ve Uyum Sorunu*: Literatür taramasından hareket eden çalışma, Suriyelilerin uyumu sorununu hukuki metinler ve kamu politikaları düzleminde incelemekte ve uyumun sağlanmasına yönelik önerilerde bulunmaktadır (Kesgin, 2022).
- *Krizden Uyuma Türkiye'deki Suriyeli Göçmenler ve Sosyo-Kültürel Boyutları Bağlamında Din*: Suriyelilerin uyumunu inceleyen çalışma, literatür taramasından yola çıkarak Suriyeli sığınmacıların göç deneyimini farklı kılan özellikler bağlamında ele almıştır. Çalışmada din olgusunun süreç içerisinde taraflar için ortak bir payda olarak bir tür *tampon mekanizma* işlevi gördüğü ifade edilmiştir (Şallı, 2022).
- *Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat*: Çalışma evreni olarak Gaziantep'te bulunan Suriyeli Sünni Müslümanların belirlendiği çalışmada 2016 yılında 12 kişiyle mülakat tekniği yoluyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonunda dinin gerek şekilsel gerek anlamsal düzeyde toplumlara göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır (Erkan, 2016).
- *Suriyeli Kent Mültecilerinin Sosyal Entegrasyonu Üzerine Nitel Bir Çalışma*: Suriyeli kent mültecilerinin sosyal entegrasyon düzeylerini sosyal entegrasyon göstergeleri çerçevesinde incelemeyi amaçlayan bu çalışmadaki veriler İstanbul'un Sancaktepe ilçesinde yaşayan 30 Suriyeli sığınmacıyla 2019 yılında yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Çalışma bulgularına göre dil farklılığı ve etkileşimsizlik, katılımcıların Türk toplumuna entegrasyonlarında karşılaştıkları en büyük sorunlar olarak ön plana çıkmıştır (Geyik Yıldırım & Dinler, 2021).
- *Suriyeli Sığınmacıların Entegrasyon Eğilimleri*: Suriyeli sığınmacıların entegrasyon durumlarının araştırıldığı çalışma, Suriyeli sığınmacı sayısının çok olduğu illerden Gaziantep'te yaşayan 379 sığınmacıyla yapılan anketlerden elde edilen verilere dayandırılmıştır. Araştırmanın verilerinden hareketle sığınmacıların entegrasyon eğiliminde olduğu ancak bunun toplumsal birlikteliği sağlayacak düzeyde olmadığı sonucuna varılmıştır (Ş. Şahin & Sönmez, 2022).
- *Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma*: Toplumsal uyum ve kabul sürecini Suriyelilerin sığınmacıların bakış açısıyla değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada Türkiye'de kamplardan ayrılarak İstanbul'a yerleşen 30 kişiyle mülakat gerçekleştirilmiştir. 2017'de yapılan araştırma sonucuna göre birçok katılımcının kendi kültüründen kopamadığı gibi Türk toplumuyla kaynaşmadığı da ifade edilmiştir (Yıldırım vd., 2017).
- *Şanlıurfa'da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu*: Şanlıurfa il merkezinde yaşayan Suriyeli sığınmacıların yaşadıkları sorunları tespit etmek ve bu sorunlara çözümler geliştirmenin amaçlandığı çalışmada 2015 yılında 384

kişiyle ikişer anket gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucu olarak misafirliğin uzamasıyla birlikte sorunların da arttığı ve bu sorunları aşmanın yolunun da sağlıklı bir uyum sürecinden geçtiği ifade edilmiş, bunun için de yerel yönetimlere büyük iş düştüğü belirtilmiştir (Karasu, 2016).

- *Türkiye’de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu:* 2016 tarihli makale Suriyeli sığınmacıların yoğun yaşadığı illerden olan Adana ve Mersin’de yapılan saha çalışmasına dayanmaktadır. Araştırmada entegrasyonun önündeki en büyük engel olarak ifade edilen yabancı düşmanlığının Türkiye’de kitlesel bir boyut kazanmadığı sonucuna varılmakla birlikte kalma sürelerinin uzamasıyla birlikte hoşnutsuzlukların daha sık dile getirildiği belirtilmiştir (Çetin, 2016).
- *Türkiye’de Suriyeli Mülteci Entegrasyonu:* Türkiye’deki mülteci entegrasyon süreçlerini inceleyen ve Türkiye’deki bütüncül bir mülteci entegrasyon projesine yönelik zorlukların ve olanakların kapsamlı bir değerlendirmesini yapmayı amaçlayan çalışma, literatür taraması ve 2019 yılında İstanbul’da yaşayan 50 Suriyeli sığınmacıyla yapılan derinlemesine görüşmelere dayandırılmıştır. Araştırmanın bulguları, Türkiye’deki Suriyelilerin temel haklara erişimde önemli zorluklar yaşadığını ortaya koymuştur (Şimşek, 2019).

Yer verilen çalışmaların çoğunlukla Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı Güney illerinde gerçekleştiği görülmektedir. Çalışmalarda genel olarak entegrasyon sürecinde karşılaşılan güçlükler ve çözüm önerileri yer alırken, bu çalışmaların bir kısmında da din olgusu birleştirici ortak payda olarak dile getirilmektedir. Bununla birlikte bu çalışmalarda din olgusuna daha çok iki toplumdaki dini hayatın karşılaştırması bağlamında yer verilmektedir. Hâlbuki süreç içerisindeki rolü açısından dini faktörün hususi olarak ele alınması gerekir. Zira bir toplumu meydana getiren fertlerin, farklı gruplarının ve daha geniş muhtelif ünitelerinin karşılıklı bağımlılık ve ahenk içerisinde bir düzen teşkil edecek şekilde birleşmesi sürecinden ibaret olan sosyal bütünleşmenin (Günay, 1989, s. 3) sağlanmasında din çok önemli bir role sahiptir. Her iki toplumun tarih, kültür ve inanç konusunda ortak noktalara sahip olması bütünleşmenin gerçekleşmesi konusunda dinin bu işlevini daha da ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle mevcut çalışmada Suriyeli sığınmacıların yeni hayatlarına uyum sağlamaları ve yerel toplumla entegrasyonu sürecinde dinin etkisi anlaşılmalı çalışılacaktır. Bu amaca uygun olarak aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

Dini inanç ve yaşayış açısından göçmen toplum ile yerel toplum arasında ne gibi farklılıklar bulunmaktadır?

Suriyeli sığınmacılar kurdukları yeni yaşamlarında ne gibi sorunlarla karşılaşmaktadır?

Suriyeli sığınmacıların yerel toplumla bütünleşmesinde dinin nasıl bir etkisi bulunmaktadır?

Esas olarak bu sorulara cevap bulmayı amaçlayan araştırma; din ve toplum ilişkisiyle ilgili literatüre katkı sağlayacak, diğer yandan göç politikalarının belirlenmesi için de bir veri teşkil edecektir.

Göçmen, Mülteci ve Sığınmacı Kavramları Üzerine

Günlük konuşmalarda, medyada, hatta akademik çalışmalarda bile birbiri yerine kullanılan göçmen, mülteci ve sığınmacı kavramları, Suriyelileri ifade etmede de karşımıza çıkmakta, bu da Suriyelilerin durumunu hangi kullanımın karşıladığı sorusunu akla getirmektedir. Bu nedenle bu kavramlara kısaca bakmakta yarar bulunmaktadır. En basit haliyle göç eyleminin faili olarak tanımlanabilen *göçmen* kavramı Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından “bir ülke içinde veya uluslararası bir sınırın ötesinde, çeşitli nedenlerle geçici veya kalıcı olarak olağan ikamet yerinden uzaklaşan bir kişiyle ilgili genel anlayışı yansıtan bir şemsiye terim” olarak tanımlanmakta ve aynı kuruluş tarafından kavramın evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımının olmadığı dile getirilmektedir.⁴ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), göçmen kavramını ister ülke içinde ister sınır ötesine olsun, normal ikamet yerinden uzaklaşan ve hareketin zorunlu veya gönüllü olmasına bakılmaksızın, uzaklaşan herhangi bir kişiyi ifade etmek için giderek daha fazla bir şemsiye terim olarak kullanmakta⁵, Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) ise benzer bir yaklaşımla göçmenleri “kendi ülkeleri dışında yaşayan ancak sığınmacı veya mülteci olmayan kişiler” olarak tanımlamaktadır.⁶ Bütün bu tanımlardaki ortak nokta, göçmen sözcüğünün yaşadığı yeri terk ederek başka yerde yaşayan kişiler anlamında genel bir kavram olarak kullanılmasıdır.

Hâlbuki göçmen kavramının aksine mülteci kavramının belli türdeki göçü ifade ettiği ve bununla beraber hukuki bir statüye karşılık geldiği anlaşılmaktadır. 1951’de Cenevre’de imzalanan *Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme*’de mültecinin tanımı şu şekilde yapılmaktadır:

*1 Ocak 1951 den evvel cereyan eden hâdiseler neticesinde ve ırkı, dini, tâbiyeti, muayyen bir içtimai gruba mensubiyeti veya siyasi kanaatleri yüzünden takibata uğrıyacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu memleket dışında bulunan ve işbu memleketin himayesinden istifade edemiyen veya mezkûr korkuya binaen istifade etmek istemiyen, yahut tâbiyeti yoksa ve bahis konusu hâdiseler neticesinde evvelce mütaden ikamet ettiği memleket dışında bulunuyorsa, oraya dönemiyen veya mezkûr korkuya binaen dönmek istemiyen şahıs.*⁷

Sözleşme hükmündeki 1951 sınırlandırması sözleşmenin 2. dünya savaşı ve sonrasında yaşanan insan hareketliliğine bir çözüm bulunması amacıyla hazırlanmış olmasındandır. Ancak bu hareketliliğe karşın sözleşmenin yetersiz kalmasından dolayı (Topal, 2015, s.

⁴ <https://www.iom.int/about-migration> (Erişim: 08.09.2024)

⁵ <https://emergency.unhcr.org/protection/legal-framework/migrant-definition> (Erişim: 10.09.2024)

⁶ <https://www.amnesty.org.tr/icerik/multeci-haklari> (Erişim: 10.09.2024)

⁷ Sözleşmenin Türkçe metni için bkz.

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM_/d00/c002/km__00002024ss0053.pdf

8) 1967 yılında imzalanan bir protokolle zaman sınırlandırması kaldırılarak sözleşmedeki tanıma uyan bütün mültecilerin tarih sınırlaması olmaksızın eşit hukuki statüden yararlanmaları hükme bağlanmıştır.⁸ Türkiye, 1961 yılındaki *Mültecilerin Hukuki Durumuna dair Sözleşmenin Onaylanması Hakkında Kanun*'la sözleşmeye taraf olmuş ancak "1951'den önce meydana gelen olaylar" ibaresini "1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar" şeklinde kabul ederek mülteci statüsünü vereceği kişiler için coğrafi bir kısıtlama getirmiştir.⁹ Daha sonra 1 Temmuz 1968'deki Bakanlar Kurulu Kararıyla¹⁰ 1951 tarih sınırlandırması kaldırılmışsa da Avrupa coğrafi sınırlandırması kaldırılmayarak günümüze kadar gelmiştir. Bu hukuki statünün kimler için verileceği 6458 Sayılı *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*'nun 61.maddesinde şu şekilde yer almıştır:

*Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir.*¹¹

Mültecilerin kabul edilmesiyle ilgili kanunda yer alan *Avrupa* sınırlandırması Avrupa dışından gelenlerin mülteci kabul edilmeyeceği anlamına gelmektedir. Türkiye'ye sığınmak isteyenlerle ilgili çıkarılan 1994 tarihli yönetmeliğin 3. maddesinde¹² bu durumda olanlar *sığınmacı* olarak tanımlanmış, 2013 tarihli kanunun 62. maddesinde¹³ ise bu durumdaki kişilerin üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar *şartlı mülteci* olarak Türkiye'de kalmalarına izin verileceği belirtilmiştir. Sığınmacı kabulüyle ilgili katı bir politika olarak değerlendirilen (Çakran & Eren, 2017, s. 22) bu coğrafi çekincenin Türkiye'nin yer aldığı coğrafi konum açısından anlaşılabilir yanı bulunmaktadır. Fakat buna rağmen Türkiye birçok kitlesel göçe maruz kalan ve günümüzde olduğu gibi kitlesel göçleri en cömert karşılayan ülkelerden biridir. Bunun son örneği Suriye'de ortaya çıkan iç savaştan dolayı ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan Suriyeli göçmenlerdir. Türkiye, kitlesel bir akın şeklinde gerçekleştiğinden dolayı vakit kaybetmemek adına acil bir çözüm olarak iç savaştan etkilenen Suriye vatandaşlarını *açık kapı* politikası izlemek

⁸ Protokolün Türkçe metni için bkz.

<https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/yonetmelikler/Sozlesmeler/MULTECILERIN-HUKUK-STATUSUNE-ILISKIN-1967-PROTOKOLU.pdf>

⁹ R.G. 29.08.1961/10898

¹⁰ R.G. 05.08.1968/12968

¹¹ R.G. 04.04.2013/28615

¹² R.G. 30.11.1994/22127

¹³ R.G. 04.04.2013/28615

suretiyle *geçici koruma* statüsüyle kabul etmiştir. *Geçici koruma* statüsü, *Geçici Koruma Yönetmeliği* 'nde¹⁴ şu şekilde tanımlanmıştır:

Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma.

Tarihsel olarak farklı biçimlerde karşımıza çıkan *geçici korumanın* 1970'li yıllarda Güneydoğu Asya'da yaşanan kitlesel göçlerde ve 1990'lı yıllarda Yugoslavya'dan kaçan Bosnalılarda olduğu gibi geniş ölçekli yerinden edilme durumlarında pratik ve acil bir çözüm olarak Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne üye devletler nezdinde bir uzlaşma aracı devreye girdiği görülmektedir (Şengül, 2021, ss. 3-5).

Bu durumda göçmen, mülteci ve sığınmacı arasındaki anlam farkı açıklığa kavuşmuş olmaktadır. *Göçmen* kavramı, yaşadığı yerden başka yere göç eden her türlü göçün failini, *mülteci* ise değişik nedenlerle ülkesinde yaşayamayacak olanlardan iltica başvurusu başka ülkeye kabul edilen kimseyi ifade etmektedir. Başka ülkeye sığınanlardan iltica başvurusu henüz sonuçlanmamış ya da iltica başvurusu hukuken kabul edilmeyen kişilere de *sığınmacı* adı verilmektedir. O halde Türkiye'ye sığınan Suriyeli vatandaşlar için *mülteci* kullanımının doğru olmayacağı açıktır. Bunun yerine onları ortaya çıkan acil durumdan dolayı *geçici koruma* statüsüyle ülkede kalmalarına müsaade edilen *sığınmacı* tabirini kullanmak daha uygun görünmektedir. Bu çalışmada Türkiye'ye sığınan Suriyeli vatandaşlar için genel olarak göç eyleminin faili olarak *göçmen*, bazen de savaştan dolayı ülkelerini terk etmelerine atıfla *sığınmacı* tabiri kullanılacaktır.

Göç, Entegrasyon ve Din

Zorunlu ya da gönüllü sebeplere bağlı olarak coğrafi bir alandan başka bir alana doğru gerçekleşen (Çelik, 2016, s. 297), kalıcı ya da yarı kalıcı ikamet değişikliği (Lee, 1966, s. 49) şeklinde tanımlanması mümkün olan göçler, bir kişinin daha iyi bir yaşam şansı arayışı içinde hareket etmeye karar verdiği, geldiği yerdeki köklerini topladığı ve yeni ülkede hızla asimile olduğu basit bir bireysel eylem olmayıp çoğu zaman göçmenin hayatının geri kalanı boyunca devam edecek ve sonraki nesilleri de etkileyecek uzun bir süreç ve hem gönderen hem de kabul eden bölgelerde tüm toplumu etkileyen kolektif bir eylemdir (Castles & Miller, 1998, s. 19). Göç olgusunun bu özelliği göç hadisesinin sosyolojiye konu olmasının gerekçesini oluşturmaktadır (Çelik, 2016, s. 298).

Göçler demografik, ekonomik ve sosyal yapıları değiştirme ve yeni bir kültürel çeşitlilik getirebilme potansiyeline sahiptir. Göç ağları aynı zamanda göç bölgesindeki yerleşim ve topluluk oluşumu süreçlerinin de temelini oluşturur. Göçmen grupları ibadet yerleri,

¹⁴ R.G. 22.10.2014/29153

dernekler, kafe gibi dayanışma ağları yoluyla kendi sosyal ve ekonomik altyapılarını geliştirmektedirler. Her göç hareketinin kendine özgü tarihsel örüntüleri olsa da göçlerin gelişim biçimine ilişkin genellemeler yapmak ve bu süreçte belirli iç dinamikleri bulmak mümkündür. Örneğin göçlerin çoğu genç, ekonomik açıdan aktif insanlarla başlar. Bunlar getirisi yüksek bir işte para biriktirerek, arazi satın alarak, ev inşa ederek tasarruf yapmayı hedefler. Göç ettikleri yerde bir süre kaldıktan sonra bu ilk göçmenlerin bazıları evlerine geri döner ancak diğerleri kalış sürelerini uzatır veya geri dönüp daha sonra yeniden göç ederler. İşçi ya da mülteci olsun kalış süresi arttıkça, ilk göçmenler eşlerini ve çocuklarını yanlarına getirmeye veya yeni aileler kurmaya başlarlar. Çocuklar bu noktada kritik bir öneme sahiptir. Zira çocuklar yeni ülkede okula gittiklerinde, yeni ülkenin dilini öğrendiklerinde, akran grubu ilişkileri kurduklarında ve kültürlerarası kimlikler geliştirdiklerinde ebeveynlerinin eski ülkelerine geri dönmeleri giderek daha zor hale gelir. Böylece başlangıçtaki niyet ne olursa olsun çocukların doğumuyla birlikte yerleşme daha kalıcı bir nitelik kazanmaktadır (Castles & Miller, 1998, ss. 26-28).

Göçün toplum üzerindeki uzun vadeli etkileri, göç sürecinin bu son aşaması olan kalıcı yerleşimde ortaya çıkar. Sonuçlar göç alan ülkelerin toplum yapısı ve uyguladıkları göçmen politikasına göre değişebilmektedir. Politikaların iki karşıt ucunun bir tarafında göçmenlere vatandaşlık verilmesi ve kültürel çeşitliliğin kademeli olarak kabul edilmesi, çok kültürlü bir toplumun parçası olarak görülen etnik toplulukların oluşmasına olanak sağlarken karşıt yöndeki diğer politikalar yerleşim gerçeğinin inkâr edilmesi, yerleşimcilerin vatandaşlık ve haklarının reddedilmesi ve kültürel çeşitliliğin reddedilmesi yoluyla varlığı yaygın olarak istenmeyen ve bölücü olarak kabul edilen etnik azınlıkların oluşmasına yol açabilmektedir (Castles & Miller, 1998, s. 29).

Avrupa ülkelerinde göçmen nüfusun yerleşik hale gelmesi sonrasında ortaya çıkan sorunun çözümü için çeşitli stratejiler ve politikalar geliştirilmiştir. Bu stratejiler ana hatlarıyla Amerika'nın eritme potası uygulamasından esinlenen *asimilasyon*, bunun biraz daha yumuşatılmış hali gibi görünen *adaptasyon*, iki farklı kültürün bütünleşmesini öngören *entegrasyon* ve çok kültürlü yaşamın devam etmesini sağlayacak entegrasyon politikalarının oluşturulması için zemin olarak görülen *çokkültürlülük* kavramlarıyla özetlenebilir. 1990'lı yıllardan sonra özellikle *çokkültürlülük* üzerinden politikalar üretilmeye çalışılmıştır. *Çokkültürlülük*, göçmenlerin uyumu konusunda asimilasyon yerine çok kültürlü yaşamın devam etmesini sağlayacak entegrasyon politikalarının oluşturulmasını öngörmektedir (B. Şahin, 2008, s. 228).

Her hâlükârda göçmen teriminin farklılıkla ilintilendirilmesi göç olgusuyla birlikte kaçınılmaz olarak akültürasyon ya da uyum sorununun düşünülmesine neden olmaktadır (Gümüş, 1996, s. 243). Göçmenler göç alan ülkeye girdiklerinde sahip oldukları kültürel, ekonomik ve sosyal sermayenin çoğunu yitirmiş bulunmaktadırlar. Sahip oldukları sermaye de yeni yaşamdaki en önemli amaçlara ulaşmak için kullanılamamakta veya yeterince verimli olamamaktadır. Bunun nedeni günlük yaşamı yönetmek için gerekli olan sermayenin belirli bağlamlara bağlı olmasıdır (Esser, 2010, s. 6). Bunun yanında

genellikle göç eden bir grubun ait olduğu çevreye muhafazakâr bir şekilde bağlı kalma eğilimi de olabilmektedir (Petersen, 1958, s. 259). Tüm bunlar göçün yönü ister gelişmiş, ister gelişmekte olsun, isterse az gelişmiş ülkelere doğru olsun göçlerin ait olduğu çevreden kopuş, aidiyet duygusunun zedelenmesi ve bilhassa ilk kuşaklarda ne orada ne burada olabilme hissi gibi sonuçların yaşanmasına sebep olabilmektedir (Adıgüzel, 2016, s. 153).

Göç edenlerin orijin kültüre bağlı kalma arzusu, çoğu zaman gettolarda karşılık bulmaktadır. Etnik temelli nüfus yoğunluğun bulunduğu mekânlar olan gettolar, göçmenlere kendi dillerini konuşma, örf, adet ve geleneklerini memleketlerinden uzak, yabancı bir ülkede yaşama fırsatı sunmaktadır. Bu tür mekânlarda özellikle ilk kuşak göçmenler, bir akültürasyon sürecine uğramadan, kendi etnik dayanışma grubu içinde kimlikleri ve kültürlerini koruyarak ekonomik olarak ayakta durma gücü elde edebilmektedirler. Göçmenlerin yabancı kültürü ile refah toplum kültürünün karşılaşmasında az veya çok bir kültürel etkileşimin olmaması mümkün değildir. Karşılaşmayı takiben bir süre sonra göçmen topluluk ile yerleşik toplum birbiriyle etkileşmeye ve böylece her iki toplumda da manevi kültür değişimleri görülmeye başlar (Adıgüzel, 2016, ss. 155-160). Dolayısıyla göçün kaçınılmaz olarak uyum sorununa neden olacağı düşünülse de bireylere ve gruplara ilişkin çeşitli özelliklere bağlı olarak sonuçlarının da çok olumlu adaptasyonlardan çok negatif adaptasyonlara kadar değişebildiği görülmektedir (Berry, 1992, s. 69).

Bu noktada kültür, tartışmaların merkezi konusunu teşkil etmektedir. Belirli bir toplumun, üyelerinin doğada bulabileceklerinden daha fazla doyum sağlayabilmeleri için başardığı tüm maddi ve davranışsal düzenlemelerin örüntüsü olarak tanımlanan kültür, toplumun üyesi olarak insanın geliştirdiği tüm bilgi, inanç, sanat, ahlak, adet, yetenek, alışkanlıklar ile toplumsal kurumları kapsar (Kağıtçıbaşı & Cemalcılar, 2014, s. 228). Bu nedenle etnik azınlıklar için kültür, bir kimlik kaynağı olarak ve dışlanmaya ve ayrımcılığa karşı direnişin odak noktası olarak önemli bir rol oynamaktadır (Castles & Miller, 1998, s. 37).

Din ile kültür arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki her ikisinin de insan ve toplumla yakından ilişkili olmasıyla ilgili bir durumdur. Her toplumun kendine özgü bir dini ve kültürü bulunmaktadır. Din, insanın inanma ihtiyacına karşılık gelirken kültür de insanın içerisinde bulunduğu sosyal şartlara göre yaşama biçimidir (Akdoğan, 2016, ss. 402-406). Bütün dinler, üyelerine hayatlarını yerleşik toplumsal düzenden farklı bir temel üzerine kurabilecekleri araçlar temin ederler (Capps, 2005, s. 24). Bu husus İslam söz konusu olduğunda çok daha barizdir. Zira İslam, mensuplarından sadece iman ve ibadet talep etmekle yetinmemekte, bununla beraber toplumsal hayatı da kuşatacak şekilde hayatın büyük bir kısmını dinin emirlerine göre inşa etmeyi buyurmaktadır.

Kültürle yakın temasından dolayı din, göçmenlerin hem yeni çevreye uyum sağlamanın hem de kendilerini bu çevreden farklılaştırmanın bir aracı olarak ön plana

çıkabilmektedir. Çoğu zaman, göçmenlerin yeni bir ikamet yerinde kurdukları ilk dernekler dini kuruluşlardır. Din, göçmenler arasında dayanışma oluşturmada bilişsel ve duygusal bir kaynak işlevi görebilmektedir. Bu nedenle din, göç nedeni ne olursa olsun göç eden bireylerin kimliklerinde önemli bir unsur haline gelebilmektedir. Göçmenlerin dini, özellikle yeni çevreleriyle çok az entegrasyon yaşadıkları durumlarda daha da önem kazanmaktadır. Din, onların kültürel özelliklerinden duydukları gururu güçlendirmek yoluyla göçmenlerin göçten önce sahip oldukları özelliklerle ilgili olarak bir dereceye kadar kültürel homojenlik sağlar. Dini bağlılığın yeniden canlandırılması veya yenilenmesi, göçmenlere kısmen yersiz yurtsuz, hatta bölge dışı kimlikler sağlar. Bu kimlikler, köksüzleşmenin, yabancılaşmanın, ırkçılığın ve hayal kırıklığının etkisini azaltabilir. Bu durum, göç sonrasında göçmenlerin neden daha dindar hale geldiklerini açıklamaktadır (Plüss, 2011, ss. 494-495).

Dinin bu işlevi onun ayırıcı olmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla karşılaşan toplumların kültürlerinin farklı olması ölçüsünde bu işlev ön plana çıkacak, entegrasyon ölçüsünde ise ortak noktalar gün yüzüne çıkacaktır. Buna bağlı olarak dinin göç yoluyla *ulusötesileşmesi* sonucunda çoğunlukla yeni yorumlar ortaya çıkabilmektedir. Göçmenler, dini inanç ve uygulamalarını eski ikamet yerlerinden yeni bir yere aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda yeni bir yerde yaşamının bir sonucu olarak şu veya bu şekilde değiştirdikleri ölçüde, buldukları yerin dini özellikleri de ortaya çıkar. Bu, dinlerin farklı bölgelerden gelen özellikleri birleştirdiği ve dolayısıyla kültürel olarak *melezleştiği* anlamına gelir. *Melezleşme*, kültürel formların mevcut pratiklerden ayrıldığı ve yeni formlar ve yeni pratiklerle yeniden birleştiği bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu tanım, başka bir kültürle temas nedeniyle bir dini geleneğin mevcut unsurlarının seçilmesi, yeniden düzenlenmesi ve bunlara yeni vurgular verilmesinin de bir tür *kültürel heterojenleşme* olarak değerlendirilebileceğini öne sürmektedir. Bir dinin taraftarları, yeni ikamet ettikleri yerdeki yeni kültüre bir çeşit asimilasyon yoluyla yeni bir kültürün unsurlarını mevcut dini geleneklerine entegre etmekle kalmaz, aynı zamanda gelenekleri yeniden düzenlemek gibi daha az doğrudan yollarla da dönüştürebilirler (Plüss, 2011, ss. 493-504).

Kültürleşme bir süreç olup süreç boyunca bir takım değişikliklerin meydana gelmesi olasıdır. Değişikliğin ilkinin yaşanacak yeni bir yer, yeni tip konutlar, artan nüfus yoğunluğu, kentleşme ve daha fazla kirlilik vb. gibi fiziksel değişiklikler oluşturmaktadır. İkinci olarak yeni beslenme durumu ve yeni hastalıklar da dâhil olmak üzere biyolojik değişiklikler yaygındır. Siyasi değişiklikler genellikle baskın olmayan grupları bir dereceye kadar kontrol altına alır ve bir miktar özerklik kaybına neden olabilir. Ekonomik değişimler insanları geleneksel uğraşlardan uzaklaştırıp yeni istihdam biçimlerine yöneltebilir. Kültürel değişiklikler, orijinal dilsel, dinsel, eğitimsel ve teknik kurumların değiştirilmesini veya bunların yerini ithal edilenlerin almasını içerir. Son olarak gruplar arası ve kişilerarası ilişkiler de dâhil olmak üzere sosyal ilişkiler değişir (Berry, 1992, s. 70).

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma çeşitlerinden *etnografi* yaklaşımı benimsenmiştir. Aynı kültürü paylaşan grubun tümüne odaklanan *etnografi*, araştırmacının ortak kültüre sahip bir grubun değerlerinin, davranışlarının, inançlarının ve dilinin paylaşılan ve öğrenilen modellerini tanımladığı ve yorumladığı nitel bir desendir (Creswell, 2013, s. 90).

Katılımcılar

İstatistiksel verilerin önemli olduğu *nicel* araştırmalarda temsil ön plandayken *nitel* araştırmalarda ise önemli olan konu hakkında ışık tutacak ve konunun derinlemesine anlaşılmasına yardımcı olacak veriler sağlamaktır. Dolayısıyla veri toplanacak örneklemin de temsil amacı bulunmamaktadır. Bu nedenle nitel araştırmalarda rastlantısal örneklemden ziyade amaca yönelik örneklem türleri araştırmaların amacına daha uygun düşmektedir. Bu gerçekten hareketle mevcut çalışmada amaca yönelik örneklem tercih edilmiştir. Buna uygun olarak çalışmada 2011 sonrasında Suriye’de ortaya çıkan iç savaştan dolayı ülkesinden ayrılarak Türkiye’ye yerleşen toplamda 18 Suriyeli sığınmacıyla görüşülmüştür. Görüşmelerin tamamı Siirt ilinde ve 2024 yılının Nisan-Eylül aylarında gerçekleştirilmiştir. Her birine anonim isim atanan katılımcılara ait yaş, cinsiyet ve Türkiye’ye yerleşme tarih bilgisi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Anonim İsmi	Yaşı	Cinsiyeti	Türkiye'ye Yerleştiği Yıl	Suriye'deyken Yaşadığı İl
Muhammed	55	Erkek	2015	Deyrizor
Salih	39	Erkek	2014	Deyrizor
Bilal	66	Erkek	2015	Haseke
Hamza	45	Erkek	2015	Haseke
Sa'd	49	Erkek	2013	Haseke
Fatma	27	Kadın	2017	Deyrizor
Nuseybe	56	Kadın	2014	Deyrizor
Ahmed	50	Erkek	2017	Deyrizor
Halid	38	Erkek	2017	Deyrizor
Abdurrahman	20	Erkek	2016	Deyrizor
Ammar	43	Erkek	2014	Deyrizor
Abdullah	25	Erkek	2017	Deyrizor

Diye	36	Kadın	2017	Deyrizor
Nur	25	Kadın	2018	Deyrizor
Taha	50	Erkek	2018	Deyrizor
İbrahim	38	Erkek	2014	Deyrizor
Şehed	40	Kadın	2018	Haseke
Ömer	51	Erkek	2013	Haseke

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada verileri elde etmek için *gözlem* ve *yarı yapılandırılmış görüşme* tekniği tercih edilmiştir. *Standartlaştırılmış görüşme* tekniği ve *yapılandırılmamış informel görüşme* tekniklerinin aksine *yarı yapılandırılmış görüşme* tekniğinde sorulacak sorular için önceden hazırlık yapıldığı gibi, araştırmacıya derinlemesine görüşme esnasında yeni bilgiler ya da yeni bakış açıları keşfetmek için de esneklik fırsatı bulunmaktadır (Merriam, 2018, ss. 88-89).

Katılımcılarla yapılan görüşmeler ses kayıt aracıyla kaydedilerek muhafaza altına alınmıştır. Mülakat öncesinde katılımcılara etikle ilgili hususlar hakkında bilgi verilerek onayları alınmıştır. Ses kaydının alınmasını istemeyen katılımcılarla yapılan görüşmelerde ise kısa notlar tutulup, bu notlar daha sonra yazıya dökülmüştür. Verilerin transkripsiyonundan sonra tüm ses kayıtları ve görüşmeleri içeren yazılı notlar imha edilmiştir.

Verilerin toplanmasından sonra veri analizine geçilmiştir. Veri analizi, verinin anlamını dışarıya aktarma sürecidir (Merriam, 2018, ss. 167-168). Anlam verme sürecinde ise ham verilerin kodlanması önemli bir role sahiptir (Neuman, 2016, s. 668). Bunun için Maxqda 2020 analiz uygulamasından yararlanılmıştır. Bu uygulama yoluyla veriler sırasıyla *açık kodlama*, *ksen kodlama* ve *seçici kodlama* işlemleriyle temalara ayrılmış, bunun sonucunda ortaya çıkan temalar bulgular kısmında raporlaştırılmıştır.

Bulgular

Katılımcıların Siirt'i Tercih Nedenleri

Suriyeli sığınmacıların tamamının kendi tercihleriyle Türkiye'ye sığındıkları söylenemez. Bu durumda en az tercihleri kadar, komşu ülke olmaları ya da diğer ülkelerin sığınmacı kabul etmedeki isteksizliği gibi politik süreçlerin de etkisi bulunmaktadır. Fakat iki halkın komşu olmasının yanında ortak geçmişe, benzer kültüre, din ve köken bağlarına sahip olması Türkiye'nin onlar için güvenli bir sığınak olması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum katılımcıların memnuniyet ifade eden sözlerine yansımaktadır. Türkiye'ye yerleşme sebebini anlatan göçmen katılımcıların birçoğu bu hususa atıf yapmakta, gerek devletin gerek halkın bu konudaki misafirperverliğini anlatmakta ve münferit

olumsuzluklar dışında kardeşlik hukukuyla bağdaşmayan herhangi bir muameleyle karşılaşmadıklarının altını çizmektedirler. Örnek olarak neden Türkiye'ye yerleştiği sorusunu cevaplayan Sa'd Bey, Türkiye dışında çok fazla bir seçeneğinin bulunmadığını ifade etmekle birlikte Müslüman ülkede yaşamının önemini vurgulamaktadır. Benzer olarak Salih Bey de ülke halkının Müslüman olmasının sonucu olarak *din kardeşi* görüldüklerini dile getirmektedir:

Bizim bir sınır Irak ile bir sınır Türkiye ile. Nereye gidecektim, Türkiye'ye geldim ben de. Şaviran'dan¹⁵ hocamız buraya geldi. Türkiye'de nereye gideceğimi bilmiyordum, bana Siirt dediler. Sınırdan Urfa'ya girdim oradan da buraya. İslam olmasa burada yaşayamazdık. İslam'ın çok faydasını görüyoruz bu nedenle Allah'a şükür diyoruz. (Sa'd, 49)

Biz burada herkesten memnunuz, bizim kardeşlerimizdir, bize çok iyi davranıyorlar. Buradakiler din ehli insanlar, şefkatli, merhametli insanlardır. Bizi din kardeşi görüyorlar. (Salih, 39)

Hanım Siirtli olduğu için direkt buraya geldim. Şeyh Abdurrahman Şaviri'nin torunu, akrabaları burada. Avrupa'yı düşünmedik. (Muhammed, 55)

Direkt Siirt'i düşündüm. Akraba vardı, bir de âlimler var burada. Mesela Tillo var. Tillo'yu biliyordum, orada çok âlim, hafız var. Siirt muhafazakâr bir yer. (Hamza, 45)

Katılımcıların ifadelerinde *din kardeşliği* ve genel olarak İslam'a yapılan vurgu dikkat çekmekle beraber hususi olarak Siirt'in tercih edildiği ve bu tercihin de bir kaç gerekçeye dayandığı anlaşılmaktadır. Bu gerekçenin birini soy bağı oluşturmaktadır. Görüşülen birçok katılımcı, Siirt'te akrabalarının olduğunu belirtmektedir. Bunlardan biri olan Ömer Bey, Siirt'te çok sayıda akrabalarının olduğunu ve savaş öncesinde de sık sık Siirt'e akrabalarını ziyarete geldiklerini belirtmektedir. Ayrıca Şeyh Abdurrahman Eş-Şâvirî'nin akrabalarından olduğunu anlatan Ömer Bey, şeyhin Suriye'deki saygınlığından dolayı çok tanınan bir aile olduklarını hatta aile olarak Siirt'e yerleşmelerinin kendilerinden sonra Siirt'e yerleşen birçok Suriyeliye öncülük teşkil ettiğini belirtmektedir.

Katılımcıların adını zikrettiği Şeyh Abdurrahman Eş-Şâvirî (Abdurrahman Gündüz), Siirt'in Eruh ilçesine bağlı Şâvirân, bugünkü adıyla Kuşdalı köyünde doğmuştur. İslami eğitim faaliyetleriyle meşhur bir aileden olan Eş-Şâvirî'nin yaşadığı dönemde bölge halkı üzerinde büyük bir etkiye ve şöhrete sahip şahısların başında geldiği bilinmektedir (Sabuncu, 2013, ss. 6-9). Katılımcılardan Ömer Bey'in anlattığına göre Abdurrahman Eş-Şâvirî'nin kardeşi olan Şeyh Abdülhadi, uzun yıllar önce Suriye'ye giderek medreseler kurmuş ve tarikat faaliyetlerinde bulunmuştur. Suriye'deki iç savaş sonrasında Şeyh Abdülhadi'nin oğlu Şeyh Muhammed Emin'in Suriye'den ayrılarak Siirt'e yerleşmesinin onun etki alanındaki Suriyelilerin de Siirt'e yerleşmeleri için bir motivasyon kaynağı olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁵ Siirt'in Eruh ilçesine bağlı Kuşdalı köyünün yörede bilinen adı.

Bu faktörle ilişkili olarak Suriyeli sığınmacıların Siirt'e yerleşmelerine gerekçe olarak gösterdikleri bir neden de Tillo ilçesi başta olmak üzere il genelinde dini ilim ve tarikat faaliyetleriyle uğraşan şahsiyetlerin varlığıdır. Katılımcıların önemli bir kısmının tarikat bağlılığının olduğunu ve Siirt'te fırsat buldukça tarikatların sohbet meclislerine katıldıklarını ifade etmeleri de böyle bir gerekçenin varlığı hakkında fikir vermektedir.

Entegrasyon Sürecinin Unsurları

Kültürel Özellikler

Toplumların ayırıcı bir vasfı olan kültür, göçmen toplulukların yabancı oldukları yeni yaşam yerlerinde onları asimilasyona karşı koruyucu yönüyle ön plana çıkmaktadır. Bu noktada kültürle yakın bir temas halinde olan din, önemli bir işleve bürünmektedir. Ancak dine ya da daha genel olarak kültüre olan bu yönelimin ölçüsü bu ikisinin farklılığı nispetinde olmaktadır. Hâlbuki Siirt iline yerleşen Suriyeli göçmenler örneğinde adaptasyon sürecinde farklılıktan ziyade benzerliğin daha belirgin bir karakter olduğu görülmektedir. İki halk arasındaki akrabalık bağları ve köken birliğinden kaynaklı örf ve adetlerdeki ortak noktaların yanında dini açıdan da ortak inançlara sahip olunması, kültürel benzerliği daha da pekiştirmektedir. Aşağıda ifadelerini alıntılıdığımız üç katılımcı da bu benzerliği dile getirmektedir. Katılımcıların ifadelerinde farklılıklara temas olmakla birlikte sözünü ettikleri farklılıkların kayda değer olmadığını da belirtme gereği duymaktadırlar:

Adetler açısından çok fark yok. Başka illerde fark olabilir ama Siirt açısından fark yok. Zorluk yaşamıyoruz. Biz Haseki Kamışlı'dan geldik, çok uzak değil zaten. Daha önce burayı biliyordum ama hiç gelmemiştim. (Hamza, 45)

Buranın adetleri bizim adetlerden çok farklı değil. Basit faklar var sadece. Mesela biz mutfakta yemek pişirmeye daha fazla önem veriyoruz. Hâlbuki buradaki yemeklerinin daha basit olduğunu görüyorum. Biz fakirken de mutfağımız zengindi. Bizde akraba ziyaretleri daha fazla ve daha uzundur burada ise kısadır. Giyim olarak ise neredeyse aynıdır. (Nuseybe, 56)

Adet farkı var. Siirt'te Allaha şükür kendimizi memleketimizde gibi görüyoruz. (Ammar, 43)

Çoğu katılımcının ifade ettiği kültürel benzerliğe rağmen mevcut farklılıkların da bilhassa göçün ilk zamanlarında uyum sorununa neden olduğu da bazı katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Muhammed Bey'in aşağıdaki ifadesi bu hususu ortaya koymakla birlikte yaşanan adaptasyon süreci hakkında da fikir vermektedir:

Ben yabancı gibiydim. Suriye'den ayrı buradaki gelenekler. Suriye çok ferah. Suriye'de gece gündüz evler açık yani. Burada insanlar çok kapalı. Orada her zaman eve gidebilirsin sıkıntı yok. Burada çok zorlukla karşılaşmadım ama az da olsa sorunlar çıkıyor. Mesela burada kimseyi bilmiyorum. Biz Suriye'deyken ehli-beyt'tendik¹⁶ hâlbuki burada kimse bizi bilmiyordu...

¹⁶ "Ev halkı" anlamına gelen ehli-i beyt tabiri, günümüze kadar Hz. Muhammed'in ailesi ve soyu manasına gelen bir terim olarak kullanılmıştır. İslâm tarihinde Hz. Hasan neslinden gelenlere şerif, Hz. Hüseyin

Gelenekler farklı ama sorun olmuyor çünkü zaman geçtikçe insan alışıyor. Çok da zorluk çekmiyoruz. (Muhammed, 55)

Muhammed Bey'in *ehl-i beyt'ten* olmasının ilk zamanlarda bilinmediğini ifade etmesi sosyal sermayenin bağlama özgün olmasına örnek teşkil etmektedir. Zira peygamber soyuyla ilgili bağı yeni yaşamında en azından ilk zamanlarda henüz saygınlık ifade edecek bir niteliğe dönüşmemiştir. Katılımcılardan Hamza Bey ile Nur Hanım ise adaptasyon sürecinin bir başka yönüne işaret etmektedir:

Yeme içme Suriye gibidir neredeyse fark yok. Ama adetler olarak bazı adetleri aldık, bazılarını da verdik. Mesela taziye, düğün, ziyaret konusunda randevuyu öğrendik. Orada direkt kapıyı çalıyorduk, burada ise önceden arayıp müsait mi değil mi onu sormamız lazım. Ama bu adet çok daha iyi, bu nedenle bu âdeti kazandık. Şimdi arıyoruz müsait misin, değil misin diye soruyoruz. (Hamza, 45)

Apartmanda insanlar var dost olduğumuz. Onlar bize geliyor biz onlara gidiyoruz. Biz onların bazı adetlerini öğreniyoruz onlar bizim adetlerimizi öğreniyor. (Nur, 25)

İki toplum arasındaki kültürel farklılıklara temas eden katılımcıların bazı adetleri alıp bazı adetleri de verdiklerine dair ifadeleri iki toplum arasındaki *akültürasyonun* birer örneğini teşkil etmektedir. Kültürel alışverişi ifade eden *akültürasyon*, çok kültürlü toplumların kaçınılmaz sonucu olup bunun farklı biçimlerine yukarıda değinilmişti. Mevcut örnekte *akültürasyon*, bir kültürün tahakkümünden ziyade iki kültürün doğal bütünleşmesi şeklinde cereyan etmektedir.

Toplumsal Hayat

Entegrasyon sürecinin bir yanını toplumsal hayat oluşturmaktadır. Örneğimizdeki kültürel benzerlikle birlikte karşılaşan iki kesimin toplumsal yaşantısında modernleşme parametreleriyle ilintili olarak farklılıkların da olduğu görülmektedir. Bu farklılık, katılımcıların ifadelerine Suriye'dekine nispeten Türkiye'deki insan ilişkilerinin daha çok ikincil ilişkiler şeklinde cereyan ettiği, dayanışmanın daha az olduğu, bireyin daha çok atomize olduğu ve ekonomik kaygının ön planda olduğu şeklinde tasvir edilmektedir:

Ama Suriye daha açık. Mesela bayramlaşma burada çok az. Suriye'de her aşiret yüz ev ziyaret ediyor. Burada insan kendi komşusunu bile ziyaret etmiyor. Burada kız erkek ilişkisi daha fazla, bu Suriye'de hiç yok. (Muhammed, 55)

Burada ziyaretler daha az, Suriye'de her gün görmem gerekir ailemi. (Hamza, 45)

Türkiye'de Suriye'dekinin tam tam aksine sadece çalışıyorsun, içtimai hayat sıfır. Mesela burada arkadaşlarım var, evlerine bir ya da iki defa gitmişim. Ben meşgul o meşgul, sadece taziyelerde zorunlu olarak birbirimizi görüyoruz. (Sa'd, 49)

soyundan gelenlere seyyid adı verilmiş, onları sevmek, onlara saygı göstermek Hz. Muhammed'i sevmenin bir işareti kabul edilmiştir (bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-beyt> (Erişim: 18.10.2024)).

Katılımcıların bu ifadelerine yansıyan tasavvur Tönnies'in *gemeinschaft* (cemaat)-*gesellschaft* (cemiyet) kavramsallaştırmasını çağrıştırmaktadır. Tönnies'in sanayi öncesi kırsal toplulukları ile sanayi sonrasındaki kent toplulukları arasındaki farklılıkları ifade için başvurduğu bu ayrımın benzerini başka sosyologlarda da görebiliyoruz. Mesela Durkheim bunun için *mekanik dayanışma toplumu-organik dayanışma toplumu*, İbn Haldun ise *bedeviler-hazeriler* dikotomisini kullanır. Bu dikotomide *bedevilik* göçebe hayatı için kullanılırken *hazerilik* ise kent hayatı için kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Bilal Bey'in Türkiye'deki toplumsal hayatı Suriye'deki toplumsal hayatla mukayese ederken yaptığı şehirli benzetmesi daha da dikkat çekici hale gelmektedir:

Siirtliler medenidir. Siirtlilerin adetleri daha çok şehirlilerin hayatına benziyor. (Bilal, 66)

Öyleyse eğer Suriyeli göçmenlerin öncekine göre kent hayatının karakterini daha çok yansıtan bir toplumsal hayatın içine girdikleri anlamına gelmektedir. Bu durum göçmenlerin yaşam dünyasında kültürel, uyum ve çatışma süreçlerinin yaşanmasının bir başka nedeni olmaktadır. Zira göçün yönü modern toplumlarda sıklıkla olduğu gibi kırdan kente doğru ise, öncekine göre bambaşka özelliklere sahip kent kültürüyle karşılaşmış demektir. Kent hayatına göç eden topluluklar asimilasyona karşı *getto* oluşturmaya eğilimli olabilmektedir. Araştırma alanımızda da böyle bir eğilim gözlenmekte olup Halid Bey'in şu ifadesi de bu eğilime işaret etmektedir:

Burada çok arkadaşımız var Deyrizor'dan. Deyrizor'da bir köyümüz var. Köyümüzün çoğu burada. (Halid, 38)

Halid Bey'in burada diye anlatmaya çalıştığı yer *Kooperatif Mahallesi*dir. Bu mahalle Siirt'te Suriyeli sığınmacı sayısının en fazla bulunduğu mahalle olup büyük çoğunluğu Deyrizor'dan gelen sığınmacılara ev sahipliği yapmaktadır. Adı geçen mahallede ikamet eden göçmenlerin farklı davranışlar olmakla birlikte genel olarak buraya yerleşen sığınmacıların aynı okullara yöneldiği, aynı camilere devam ettikleri ve aynı sohbet meclislerinde oturdukları gözlenmektedir.

Ekonomik Hayat

Göçün saiki, sahibini yerinden edecek olan savaş gibi zamansız bir zorunluluksa eğer genellikle göç eden kişi maddi ve manevi her türlü sermayeden yoksun olarak başlar yeni hayatına. Böyle bir durumda kişi varlığını devam ettirebilmesi için ilk mücadeleyi ekonomik alanda verir. Bu aşamanın gördüğümüz katılımcılar için zorlu bir sınava dönüştüğü anlaşılmaktadır. Ahmed Bey, Siirt'e yerleştiği gün yolunu tuttuğu sebze halinde bugün de çalışmaya devam ederken, Halid Bey ise defalarca gittikten sonra elde ettiği aynı işi artık kendine ait manavında sürdürmektedir:

Siirt'te meyve sebze halinde çalışıyorum ilk günden beri. Hale gelen kamyonları indiriyorum. Yapacak başka bir iş yoktu. Yaşam büyük olduğu için kimse bana iş veremezdi. (Ahmed, 50)

Her işi yaptım. Şu an dış hastanesinin yanında manav dükkânım var, halden alıp satıyorum. Türkiye'ye ilk geldiğimde hiçbir şey bilmediğim için hale gittim. Birkaç kez gidince bana gel çalış dediler. (Halid, 38)

Suriye'de öğretmen olan Sa'd Bey ise ilk zamanlarda yaşadığı zorlukları anlatırken o zamanlar Suriye'ye dönmeyi bile düşündüğünü belirtmektedir:

Suriye'de öğretmenlik dışında bir iş yapmadım. Türkiye'ye geldiğimde okullara başvurduğum beni kabul etmediler çünkü beni kimse tanııyordu. A¹⁷ lokantasında çalıştım. Bir sene bulaşıkçı olarak çalıştım. Orada sabah 8'den gece saat 11-12'ye kadar çalışıyordum. Bu bana çok ağır geldiği için Suriye'ye dönmeye karar verdim ama dönemedim... Ramazan ayıydı namaz kıldığım camide Kooperatif mahallesinde B derneğinde müsaitsen bize ders ver teravih namazından sonra dediler. Ben de her gün Riyazus-Salihinden ders vermeye başladım. Sabah namazına devamlı gidiyordum... Ramazan bittikten sonra bana temizlikçi ihtiyacı olan bir mescit var denildi. Mescit lokantadan daha iyi dedim. C mescidine aldılar beni. İki kişi vardı orada. Sorumluluğu bana verdiler. Sana 700 lira verelim mescitte kalacaksın dediler. Orada kalmaya başladım. Bazen imam gelmeyince imamlık yapıyor, müezzin gelmeyince müezzinlik yapıyordum. İnsanlar beni tanımaya başladı... (Sa'd-49)

Yerlerinden edilen göçmenler, başta her türlü sermayeden yoksunken hayata tutunduktan bir müddet sonra sermaye türlerinden bir kısmını elde ettikçe, insanlarla ilişkilerini geliştirdikçe sosyal ya da ekonomik alt yapıları da oluşmaya başlar. Böylece yeni imkânlar elde ederler. Yukarıda sözü alıntılanan Halid Bey'in bugün kendine ait bir işyerine sahip olması bu bağlamda anlaşılabilir. Sa'd Bey'in ise ilk zamanlarda can güvenliği olmadığı halde Suriye'ye dönmeyi düşünmesi, insanların artık onu tanıyıp ona güvenmesi sayesinde onun için artık sadece bir amdan ibarettir. Kendine ait döşeme atölyesi bulunan Hamza Bey için de aynı şeyleri söylemek mümkündür:

Daha önce kaynakçılık yaptım A fabrikasında. Dört sene kaynakçılık yaptım, sonra ayrıldım. Zorlandığım için ayrıldım. Daha sonra Almanya'ya giden kardeşimin döşeme işini ondan aldım. Bu işyeri bana ait elhamdülillah. Çocuklarla yapıyoruz işimizi. (Hamza-45)

Bugünlere geldiği için Allah'a şükreden Hamza Bey, 2015 yılında yani kendi ülkesinde iç savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Türkiye'ye geldiğinde çalışma koşulları ona zor gelmesine rağmen başka bir seçeneği bulunmamaktaydı. Zira henüz yaşadığı yerin insanlarıyla sağlıklı iletişim kurabilecek bir dil bilmemesi onun elini ayağını bağlarken eşi ve bakmak zorunda olduğu küçük çocukları dışında herhangi bir varlığı da görünmüyordu. Hâlbuki bugün artık Türkçeyi rahat konuşabildiği gibi kurduğu beşeri ilişkiler sayesinde sosyal ağlarını geliştirmiş görünmektedir. Diğer yandan çocukları ise maddi anlamda ona destek olabilecek yaşa geldiği gibi gözlerini dünyaya Türkiye'de açmasının sonucu olarak Türk toplumunun doğal bir üyesi olmuş, dolayısıyla çocukları onun Türkiye'de kalıcı olması için bir nedene dönüşmüştür.

Eğitim

¹⁷ Makale boyunca katılımcıların ifade ettiği yer ve kişi isimleri a, b, c diye kodlanmıştır.

Eğitimin en önemli işlevlerinden biri sosyalleşmeyi sağlamasıdır. Eğitim, bireyin içinde bulunduğu toplumun değer ve normlarını öğrenmesini sağlamakla sosyalleşmeyi gerçekleştirmekte (Tezcan, 1985, s. 66) ve kültürel birikimi yeni kuşaklara aktararak sürekliliği sağlamaktadır. Eğitimin bu işlevinden dolayı çocukların okula gitmeleri kritik bir öneme sahiptir. Zira okula giden çocuklar hem dil öğrenmekte, hem yerleştikleri yerin kültürünü öğrenmekte hem de akranlarıyla kurdukları ilişkiler yoluyla toplumla bağlar geliştirmektedirler. Bu da onları toplumun doğal bir üyesi yapmaktadır.

Suriyeli göçmenlerden temel eğitime Suriye’de başlayan göçmen çocuklara ilk olarak Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde uyum eğitimi verildikten sonra yaşlarına uygun okullara yönlendirilmektedirler. İlk yıllarda bu tercihin büyük ölçüde imam hatip okullarından yana kullanıldığı görülmektedir. Göçmen velilerin bu tercihinde birden fazla faktörün etkili olduğu görülmektedir. Her şeyden önce Suriyeli sığınmacılar, bu okullarda diğer okul türlerinden farklı olarak Arapça dersi okutulmasının kendileri açısından bir avantaj olduğunu düşünmektedirler. Zira böylece hem anadilleri korunacak hem de çocukları iletişim sorunu yaşamayacaklar düşüncesindedirler. İmam hatip okullarının tercih edilmesinin bir diğer nedeni ise dini eğitimin bu okullardaki ağırlığından dolayı çocuklarının dini eğitimden mahrum kalmayacağı düşüncesidir. Aşağıdaki ifadelerde her iki nedenin de ifade edildiği görülmektedir:

Çocuklarımın ikisi de imam hatip okulu okudu. İmam hatip okulu normalden daha iyi çünkü Arapça var Kur'an var, Hadis var. Bu nedenle Suriyelilerin çoğu imam hatip okutuyor. (Muhammed, 55)

Çocuklarımızı imam hatibe gönderiyoruz. Çünkü Arapça öğrenmeleri ve din öğrenmeleri bizim için önemlidir. En azından dönersek Suriye'ye dinlerini ve dillerini unutmamış olurlar. (Ammar, 43)

Ben çocuklarımın şu an bile medreseye gitmelerini istiyorum ama kabul etmeyecekleri için ortaokul ve lisede imam hatip okutacağım. Ben din için imam hatip ya da medreseye göndermek istiyorum, dil için değil. Evde de Kur'an ve Arapça dersleri veriyorum zaten. (Salih, 39)

Din insanın saadeti içindir. Dünya da bir ihtiyaçtır. İmam hatip hem dini hem dünyayı buluşturuyor. Bu ikisinin bir arada olması çok önemlidir. Şimdi çocuğu başka okula gönderirsen din bilmezse, namaz bilmezse, Kur'an okuma bilmezse bu günahdır. Fakat sadece Kuran okunan bir yere gönderirsen o zaman da dinini öğrenir ama dünyasını öğrenmediği için ilerde zorluk çeker. İşte imam hatip bu ikisini bir arada kazandırıyor. (Hamza, 45)

Hamza Bey'in dikkati çektiği husus imam hatip okullarının dini ilim ile pozitif bilimlerin ikisine de bir arada yer vermesidir. Dini eğitimin yanında pozitif bilimleri bilmenin önemini belirten sadece Hamza Bey değildir:

Okuldan beklentimiz öğrenmesi. Matematik öğrenmesi, dil öğrenmesi, tarih öğrenmesi. Belki Allah ona hayır gönderiyor. Çünkü İslam'da cehalet hiç iyi kabul edilmiyor. İlim çok önemlidir. Dini ilim daha iyidir. Ama ikisi bir arada olursa daha iyi olur. Böylece hem ahlaki güzel oluyor hem doktor, öğretmen gibi güzel mesleklere sahip oluyor. (Halid, 38)

Bu nedenlerin dışında katılımcılar tarafından imam okullarının evlerine daha yakın olması (Nuseybe, 56; Abdurrahman, 20), imam hatip okullarındaki eğitimin daha kaliteli olması (Taha, 50), okul personelinin iyi olması (İbrahim, 38), okulun daha temiz görülmesi (Şehed, 40) ve okulun sosyal olanaklar sunması (Abdurrahman, 20) gibi gerekçelere de yer verilmektedir. Katılımcılar pek dile getirmezse de imam hatip okullarının ilgi odağı olmasının bir gerekçesi daha bulunmaktadır. O da çok sayıda Suriyeli göçmenin bu okullarda okumasının sonucunda ortaya çıkan kümelenmedir. Böylece göçmen çocuklar bu okullarda kendi akrabalarıyla oynamaya, kendi anadilleriyle konuşmaya devam etmektedirler. Bu durumun konuyla ilgili akademik çalışmalara da yansdığı görülmektedir. Örneğin Suriyeli göçmenlerin imam okullarını tercih etmesinin nedenlerinin araştırıldığı Öz'ün çalışmasında Kilis merkezindeki toplamda sekiz imam hatip ortaokul ve imam hatip lisesinde okuyan 5225 öğrencinin 4235'nin (%81) Suriyeli göçmen olduğu bilgisine yer verilmektedir. Adı geçen çalışmada Suriyeli göçmenlerin imam hatip okullarını seçme nedenleri olarak dil faktörü, din eğitimi, karma eğitim, ahlak eğitimi, kıyafet meselesi ve okul personelinden memnuniyet gibi gerekçelere yer verilmiştir (Öz, 2022, ss. 573-580).

Çocuklarının okuyacağı okullarla ilgili olarak katılımcılar tarafından farklı yaklaşımların da sergilendiği görülmektedir. Örneğin Sa'd Bey davranış kazandırma açısından imam hatip okullarının diğer okullardan çok farklı olmadığı, Nuseybe Hanım ise imam hatip dışındaki okulların çocuklarının geleceği açısından daha avantajlı olacağı düşüncesindedir:

İmam hatiplerden biraz şikâyetçiyim. Sigara içiyorlar. Kızları kısa etek giyiniyor. Diğer okullardaki öğrencilerin giyimleri daha iyi olmasa da en azından yaptıkları İslam'a mal edilmiyor. Bu nedenle çocuklarımı hiç imam hatipte okutmadım. (Sa'd, 49)

Ben çocuklarımı fen okuluna göndermek istiyorum. Fen okulları üniversite için daha iyi puan kazandırıyor çünkü. Din derslerini çocuklarıma ben zaten veriyorum. (Nuseybe, 56)

Görüştüğümüz katılımcıların 2013 ve sonrasında Türkiye'ye yerleşmeye başladığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'deki geçmişinin on yılı aştığı göçmenler bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de temel eğitimi alan göçmen çocukların bazısı liselerde bazısı ise artık üniversitelerin değişik bölümlerinde okumaktadır. Bu göçmenlerden biri Muhammed Bey'dir. Muhammed Bey Suriye'de Arapça öğretmenliği yaparken savaş nedeniyle 2015 yılında Türkiye'ye yerleşmiştir. Beş çocuğundan en büyüğü Türkiye'deki bir devlet üniversitesinde tıp, daha küçük olanı yine bir devlet üniversitesinde eczacılık bölümü, iki çocuğu lise, en küçüğü ilkokul okumaktadır. Kendisi ise uyum eğitimi verilen okulda sözleşmeli olarak görev almakta, diğer yandan Türkiye'de başladığı yüksek lisansını tamamlamış bulunmaktadır.

Dinin Bütünleşmedeki Rolü

Kültür, birlikte yaşayan toplumların yaşayış şekli ise din bu yaşayış şeklinin en önemli biçimlendiricisidir (Eliot, 1987, s. 133). Bu nedenle din kendilerini tanıma ve tanıtmaya aracı olarak toplumları farklılaştırma özelliğine sahiptir (Sezer, 2011, s. 20). Bu özelliğinden dolayı din, yersiz yurtsuz göçmenler için kimliklerini koruma işlevine sahip olarak daha da önemli hale gelmektedir. Araştırma grubumuzun dine verdiği önem bu tezi doğrular niteliktedir:

Din insan için en önemli şeydir. Çünkü insan dinsiz değersizdir. (Muhammed, 55)

Dinin önemi insanın saadetidir. Kur'an'da Allah buyuruyor. (Hamza, 45)

İslam güzel ahlaktır. Peygamber ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim der. İslam varsa ahlak var, ahlak yoksa İslam adetten ibarettir. (Sa'd, 49)

İslam olmasa insanda merhamet olmazdı. (Fatma, 27)

İslam dini hayattır. İnsanlar dine uyarsa bir sorun kalmaz. Din olmazsa hayat daha zor olurdu. Çünkü din olmadığında her şey mubah olur. (Ahmed, 50)

Din manevi huzur ve ahlaki değerler açısından hayatımda önemli bir yer tutuyor. Bana rehberlik ediyor, zor zamanlarda güç veriyor ve yaşamıma anlam katıyor. (Abdurrahman, 27)

Din hayatın kaynağıdır. Din muameledir, ahlaktır. Özet olarak insanın hakikatidir. (Ammar, 43)

Alıntılanan ifadelerde görüldüğü gibi dinle ilgili düşüncesi sorulan katılımcılar, dinin ya da daha özel olarak İslam'ın hayatlarının ayrılmaz bir parçası olduğu yönünde cevaplar vermektedirler. Ancak onların dine verdiği bu önem dinin onları farklılaştırmasından dolayı değildir. Aksine her iki toplumun ortak inanca sahip olduğu vurgusu dikkat çekmektedir:

Din burada ile Suriye'de aynı, hiçbir fark yok. Sadece biz Eş'arî Mâtürîdî'yiz. Türkiye'de herkes Eş'arî Mâtürîdî'dir. (Muhammed, 55)

Buraya geldik herkesin dini aynıdır. Bir fark yok dini açıdan. Kardeşlerimden Şafii de var Hanefi de var. Bunda bir fark görmüyoruz. (Salih, 39)

Bir fark yok. Nereye gidersen git İslam aynıdır. Mesela burada namaz için çorap giyinmesi lazım kadınların ama Suriye'de böyle bir zorunluluk yok. İnsanların dindarlığı aynı. (Fatma, 27)

Katılımcılar bu ifadelerinde Türkiye'deki Müslümanların da mezhep olarak kendileri gibi Sünnilik inancına sahip olduğunu, Sünniliğe bağlı Eş'ari/Matürîdî ya da Şafii/Hanefi inançları ya da dini yaşayıştaki bazı farklılıkların ayrılık teşkil edecek boyutta olmadığını anlatmaya çalışmaktadırlar. Zira dinin icra edilen görünümünde bazı farklılıklar olduğu da pek tabii olarak görülmektedir. Bu noktada belirtme gereği duyulan farkların başında kadınların toplumsal hayattaki konumu ve giyim şekli gelmektedir. Fakat bu da kültürel

aynılığı bozacak bir farklılık olarak görülmemektedir. Dolayısıyla dini inancın entegrasyonu zorlaştıran bir faktör olması bir yana tam aksine iki toplumun bütünleşmesinde çok önemli bir işleve sahip olduğu anlaşılmaktadır:

Mahallemizden memnunuz. Türkiye'dekilerle anlaşıyoruz. Apartmandaki çocuklara Kur'an kursu okutuyorum, hepsi benden memnundur. (Muhammed, 55)

İnsanlar dinden dolayı size hürmet ediyorlar iyi davranıyorlar. (Bilal, 66)

Türkiye'dekiler iyidirler, çünkü bakıyor haline, muhacir olduğunu biliyor onun için iyi davranıyorlar. Bu İslam sayesinde. (Hamza, 45)

Din önemlidir bizim için. Peygamber efendimiz ne demiş, çalış ve tevekkül et. Din olmasaydı zorlanırdık ama Tevfik Allah'tandır. (Nuseybe, 56)

Alıntılarda görüldüğü gibi Türkiye'de bulunmaktan duyduğu memnuniyeti övgü dolu sözlerle ifade eden Suriyeli sığınmacılar, çoğunlukla Türkiye'deki insanların kendilerine olan güzel muamelesini onların Müslüman oluşuna bağlamakta ve bu nedenle hayatlarının çok daha kolay olduğunu belirtmektedirler. Bunu dile getirirken *Müslüman kardeşliği*, *muhacir-ensar* gibi İslami terimlere başvurmaları ise dikkat çekicidir. Bu terimler bilhassa sığınmacıların Türkiye'ye gelmeye başladığı ilk zamanlarda sıklıkla dile getirilen bir argümanın ifadeleriydi aynı zamanda. Türkiye'ye milyonları bulan sayıda sığınmacı göç etmesine rağmen günümüze kadar münferit olaylar dışında yabancı düşmanlığına dair herhangi bir problemle karşılaşılması, konuya yönelik İslami yaklaşımın ev sahibi toplum tarafından da benimsendiğini göstermektedir.

Karşılaşılan Zorluklar

Göç zorunlu ya da gönüllü olsun failleri için meşakkatli süreçler içerir. Göç anına dek kazanılan maddi ya da manevi varlıklar, ait olunan toprakla kurulan bağlar, içinde bulunulan toplumla inşa edilen ilişkilerin tamamını bir tarafa bırakarak yabancısı olunan yepyeni bir hayatın içine girmek adeta hayatın ortasından doğmak gibidir. Üstelik göç, Suriyeli göçmenlerde olduğu gibi yerinden edilme şeklinde zorunlu ve zamansız gerçekleşmişse yeni hayatla karşılaşma öncesindeki yolculuğun kendisi de bir cefaya dönüşür. Örnek olarak Türkiye'ye geldiği 2016 yılında henüz 12 yaşında olan Abdurrahman Bey o günlerde yaşadıklarını muhtemelen uzun süre tatsız bir hatıra olarak hatırlamaya devam edecek:

Benim için göç kaçak yollarla Ramazan ayı boyunca deneyip saatlerce yürümenin sonunda yakalanıp Suriye'ye gönderilmek demektir. Buraya gelmemiz çok zor oldu. (Abdurrahman, 20)

Abdurrahman Bey'in hafızasına kazınan bu meşakkatli yolculuk savaşın acımasız yüzünün sadece bir yönüdür elbette. Hayatının son yedi yılına sığdırdıklarını film şeridi gibi gözünün önünden geçiren Fatma Hanım, ailesiyle birlikte birçok anı biriktirdiği toprakların bugün artık tanınamaz hale gelmesini yaşlı gözlerle anlatırken kardeşinin

başka ülkeye gitmesinden dolayı birbirlerini görememenin hüznünü de paylaşmaktadır. Nuseybe Hanım ise bir yandan geçmişteki yaşantılarını özlemle anlatırken aynı anda cep telefonundaki albümü karıştırmakta ve nihayet aradığı fotoğrafı bulduktan sonra Suriye’de yaşadıkları evin ilk halini ve bugün artık harabe olan son halini göstermektedir. Sözlerinin sonunda söylediği ise karşılaşılan bunca badire karşısında inançlı insanın sabrını ve kadere rızasını yansıtmaktadır:

Suriye’de hayatımız çok güzeldi. Evimiz vardı, arabamız vardı, köyümüz, arazimiz vardı. Ben öğretmendim, eşim inşaat mühendisiydi. Çok zorluk yaşadık çok, çok, çok... Elhamdülillah. Beterin beri var. (Nuseybe, 56)

Yaşadıkları karşısında şükredenlerden biri de Halid Bey’dir. Yaşadıklarının zorluğunun farkında olduğunu ifade etmekle birlikte bunu Allah’ın kendilerini sınaması olarak görmekte ve inançlarının gereği olarak sabrettiklerini belirtmektedir:

İnsan tabiki kendi yerinde daha iyidir. Ama Allah imtihan ediyor insanı. Allah bizi imtihan etti, çok zordu ama sabrettik Allaha şükür. Biz buradayız ama kardeşlerim, anne babam Suriye’de. Yedi sekiz senedir onları görmüyorum. Yaşlıdırlar gelemiyorlar. (Halid, 38)

Halid Bey ve Nuseybe Hanım gibi yaşadıkları kötü tecrübeyi anlatan katılımcılar böyle bir zamanda sığındıkları Türkiye tarafından kendilerine kapı açılmasından duydukları memnuniyeti paylaşmaktadırlar. Bununla birlikte kendilerine toplumla ilişkilerde herhangi bir sorun yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda da bazısı özellikle ilk zamanlarda karşılaştığı bazı sorunları anlatmaktadırlar. Örnek olarak çaresiz oldukları için emeklerinin kimi işverenler tarafından sömürülmesi, henüz tanınmadıkları için bazı kişiler tarafından şüpheyle bakılmaları, yabancı olduklarından dolayı kimi çevreler tarafından iç güvenliğe yönelik bir tehlike olarak algılanmaları bunlardan bazısıdır:

Başlangıçta buradakiler bize iyi davrandılar ama bazıları bize haksızlık ettiler. Mesela hakkım 1500 olduğu halde 700 verdiler. Saat 8’den 8’e çalışacaktım ama saat 11 oluyor 12 oluyordu. Benden önce aynı işte iki kişi çalıştığı halde sadece beni çalıştırdılar. Bir de seni çalıştırıyoruz diye yüzümüze vuruyorlardı. Bizi memnun sanıyorlardı ama değildik. (Sa’d, 49)

Her toplumda olduğu gibi Suriyeli insanların da hepsi aynı değil. Beş parmak bir değil ki. Kötüleri var, girdikleri eve zarar veren, faturaları bırakan, kirli, ahlaksız insanlar var. Ama iyi insanlar da var. Biz öyleyiz, kimseye zarar vermiyoruz. Ama herkese aynı muamele yapılıyor bazen. (Fatma, 27)

Göçmen katılımcıların yaşadıklarını ifade ettikleri sorunlardan biri de geçim konusudur. Geçim zorluğundan bahseden katılımcılar genelde hayat pahalılığından, ev kirası fiyatlarının yüksekliğinden ve düşük ücretle çalıştığından dolayı geçimini sağlamaktan dert yanmaktadır:

İlk geldiğimizde daha iyiydi. Suriye’den de iyiydi. Elimizde para kalıyordu. Şu an sadece masraflara çalışıyoruz. (Ahmed, 50)

Kirada zorlanıyoruz sürekli zam oluyor. Ev sahibi durumuma bakmıyor para istiyor sürekli.(Muhammed, 55)

Burada hayat çok zor Suriye'ye göre. En fazla pahalılık zorluyor. Sadece ev kirasına çalışabiliyoruz. Yemeye içmeye bir şey kalmıyor. (Ammar, 43)

Göçmen katılımcılar tarafından en fazla dile getirilen sorun ise dil bilmemekten kaynaklı iletişim sorunudur:

Tek bir sorun var. Mesela Cuma namazında hutbe Türkçedir. Hâlbuki Suriyeliler Türkçe bilmiyor. Bu durumda da hutbenin faydası olmuyor. Mesela en azından bir camide Arapça hutbe okunabilir. (Muhammed, 55)

Dini açıdan bir zorluk yaşamadık, dil açısından zorluk yaşadık.(Salih, 39)

İnsanlarla iletişim kurmakta zorluk yaşıyoruz. Dil farkı ve yerleşimde biraz sıkıntı yaşadık. Hutbeyi okurken Arapça yerine Türkçe okunuyordu. Ama Türkçeyi bildiğim için bana pek sıkıntı olmadı. (Abdurrahman, 20)

Dil bilmemenin özellikle ilk zamanlarda daha büyük bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber Türkçe konuşamama bugün de bazı katılımcılar için sorun olmaya devam etmektedir. Muhammed Bey'in en azından bir camide Türkçe hutbe verilmesi yönündeki önerisi dikkat çekicidir. Abdurrahman Bey de bu soruna dikkat etmekteyse de Türkçeyi bildiği için bunun kendisi için sorun teşkil etmediğini belirtmektedir.

Suriye'ye Geri Dönme İle İlgili Katılımcıların Görüşleri

Türkiye'de yaşayan Suriyeli sığınmacılar *geçici koruma* statüsüyle korunmaktadırlar. Acil bir çözüm olarak uygulanan geçici koruma, kişilere uluslararası herhangi bir statü sağlamamakta ve vatandaşlığa geçiş hakkı tanımamaktadır. Dolayısıyla sığınmaya sebep olan durumun ortadan kalkmasıyla anavatana dönüşün olacağı varsayılmakta ama resmi makamlarca bu sürecin de *gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş* prensiplerine uygun olarak gerçekleşmesi gerektiği ifade edilmektedir.¹⁸ Öte yandan sözü edilen güven ortamının ne zaman oluşacağına cevabı da belirsizliğini sürdürmektedir. Geleceğe dair bu muamma, konuyla ilgili görüşü sorulan katılımcıların sözlerine yansımaktadır. "Ülkenize dönmek ister misiniz?" sorusu sorulan katılımcıların büyük çoğunluğu geri dönme konusundaki isteğini belirtse bile bunun ne zaman ve nasıl olacağıyla ilgili hiçbir fikirlerinin olmadığı, belki daha doğru bir ifadeyle böyle bir geri dönüşün kısa zamanda gerçekleşeceği konusunda pek de ümitli olmadıkları anlaşılmaktadır:

Türkiye vatandaşlığı aldım ama eğer savaş biterse vatandaşlık başım gözüm üstüne. Türkiye bana ikram etti, lütufta bulundu, devleti benim devletim, bayrağı benim bayrağım ama Suriye benim vatanım. Burası ise benim ikinci vatanım kalacak.(Ammar, 43)

¹⁸ <https://www.goc.gov.tr/gonullu-geri-donus> (Erişim: 12.09.2024)

Burası güzel, insanları güzel ama savaş biterse Suriye'ye gitmek istiyorum. Çünkü benim memleketim. Burada televizyon var internet var. Oradaki televizyon eski. Çocuklara söylediğimde tamam savaş bitsin gidelim diyorlar. (Fatma, 27)

Geri dönmemiz çok zor görünüyor. Yaşadığımız yerde yaşayan insanlar değişti. Yaşadığımız yer de artık bıraktığımız gibi değil. (Sa'd, 49)

Savaş biterse döneriz şimdi nasıl dönelim. Elektrik yok, su yok, mal yok mülk yok. Biz vatandaşlık istiyoruz. Çocuklarıma Arapça bile öğretmiyorum, sadece Türkçe öğreniyorlar. Bu nedenle bu ülkeden vatandaşlık istiyoruz. (Diye, 36)

Eğer her şey düzelse tabiki düşünürüz ama çok zor düzemesi. (Nur, 25)

Bazı katılımcılar dönme isteğine rağmen Türkiye'de kurulu düzenleri oluşmasından dolayı bunun güçlüğünden söz etmektedir:

Savaş biterse dönmeyi isteriz ama ben istersem çocuklarım dönmek istemez. Çocuklar Suriye'yi bilmiyor zaten. Şu an Siirt mi Suriye mi soruyorsun yok Siirt diyor. (Hamza, 45)

Çocuklar buraya alıştı. Burada okudular, burayı gördüler, Suriye'ye dönmek istemiyorlar artık. Suriye'yi gören büyük çocuklarım da burada yaşamak istiyor. On sene oldu her şeyi öğrendiler. (Nuseybe, 56)

Barış olursa dönmek isteriz ama çocuklar istemiyor. Tabi o zamana kadar ne olur bilemeyiz. (Ahmed, 50)

Katılımcıların ifadelerinden anlaşılacağı gibi Suriye'ye dönmenin önündeki en büyük engel olarak çocukların varlığı gösterilmektedir. Çünkü Türkiye'ye gelindiğinde şimdiki çocuklar doğmuş olsa bile çoğu henüz bebeklik yıllarını yaşıyordu. Dolayısıyla bu çocukların gözlerini dünyaya Türkiye'de açtıkları söylenebilir. Bu nedenle anne babaları için anavatanlarından ayrılmak kendileri için ne kadar zor geldiyse Suriye'ye geri dönmek, Türkiye'deki okullarda sosyalleşen, akranlarıyla bağlar geliştiren, ilk oyunlarını, ilk anılarını Türkiye'de yaşayan çocukları için de belki aynı zorluk söz konusu olacaktır. Daha önce ifade edildiği gibi göçmenler için kalıcılığın bir sebebi de budur işte.

Sonuç

Saha çalışmasının yapıldığı 2024'ün Nisan-Eylül aylarında devlet başkanı Esad'ın devrileceğine dair herhangi bir emare ya da kamoyunda bu doğrultuda bir inanç bulunmamaktaydı. Bu durum görüşülen Suriyeli sığınmacıların ifadelerine de yansımıştır. İç savaş bittiğinde ülkelerine dönmek istediklerini ifade edenlerin çoğu böyle bir şeyin yakın zamanda gerçekleşmesi konusunda ümitsiz bir intiba vermiş, bir kısmı ise o eskide kalan barış ortamının tekrar oluşmayacağı kanaatini ayrıca dile getirmiştir. Ancak çalışmanın yayımlanmasından kısa bir zaman önce 2024'ün Aralık ayı başında Esad'ın devrilerle ülkeden kaçtığı tüm dünyaya duyuruldu. Beklenmedik bir zamanda gelişen bu

hadise bir anda hem sığınmacılarda hem de Türk kamoyunda işlerin artık yoluna girdiği ve dönüşlerin gerçekleşeceği inancı oluştu. Ancak Suriye’de istikrarın sağlanmasına kadar sürecek olan kaos ya da belirsizlikten dolayı böylesi bir kitlesel dönüşün en azından yakın bir zamanda gerçekleşmeyeceği öngörüsünde bulunulabilir. Zaten bütün şartlar lehe dönse bile mülakatların gerçekleştirildiği aylarda sahadan elde edilen veriler kalıcı yerleşme konusunda bir eğilimin mevcudiyetini de ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye’deki sığınmacıların entegrasyonu konusunun uzun bir süre önemini koruyacağını söylemek mümkündür.

Bu çalışmada Suriyeli sığınmacıların yeni hayatlarına uyum sağlamaları ve yerel toplumla entegrasyonu sürecinde dinin yeri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaca uygun olarak cevabı aranan ilk soru dini inanç ve yaşayış açısından göçmen toplum ile yerel toplum arasında ne gibi farkların olduğuydu. Araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların hem akide olarak hem de fıkhi olarak misafiri oldukları Türkiye’deki insanlarla aynı inanca sahip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla inandıkları dinin temel gereklilikleri açısından herhangi bir fark bulunmamaktadır. Bununla beraber toplumla ilişkisinden dolayı gerek anlayış gerek rutinler açısından iki toplum için dinin farklı tezahürlerinden söz edilebilir. Katılımcıların ifadelerinden hareket edilecek olursa böylesi farklılıkların olduğunu söylemek mümkündür. Örnek olarak özellikle giyim kuşam ve kadının toplumsal hayattaki konumu gibi konularda farklılıkların olduğu ve bunun dinin toplum üzerindeki etki düzeyinden kaynaklandığı sığınmacılar tarafından dile getirilmektedir. Fakat yine de bu ve benzeri farklılıkların katılımcılar tarafından sadece bir detay olarak söz edilmesi ve esas olarak inanç birliğine vurgu yapılması dikkat çekicidir.

Cevabı aranan bir soru da Suriyeli sığınmacıların yerel toplumla bütünleşmesinde dinin nasıl bir etkisi bulunduğuydu. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında toplumların kaderi üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olan dinin iki toplum için de birleştirici bir unsur olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Yerel halkla ortak bir inanca sahip olduklarından dolayı Türkiye’ye yerleşen Suriyeli sığınmacılar benzerlik ve aynılığa sık sık vurgu yaparak bu durumu bir şans olarak değerlendirmekte ve bunun Türkiye’ye yerleşmelerinin önemli bir sebebi olduğunu belirtmektedirler. Zira hayatlarında çok önemli bir yere sahip olduğunu düşündükleri dini inançlarını serbestçe yaşayabildikleri gibi karşılaştıkları toplumla sahip oldukları ortak noktalardan dolayı hiçbir yabancılık çekmediklerini belirtmektedirler. Ayrıca sığınmacılar Müslüman ülkede bulunmaktan duyduğu memnuniyeti anlatırken Müslüman kardeşliği vurgusu yapmakta ve İslam’ın varlığı sayesinde hayatlarının çok daha kolay olduğunu belirtmektedirler. Dolayısıyla iki toplumun bütünleşmesinde dinin çok önemli bir işleve sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmada son olarak Suriyeli sığınmacıların kurdukları yeni yaşamlarında ne gibi sorunlarla karşılaştıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Aynı inanca sahip bir ülkede yaşamının memnuniyetini dile getiren katılımcıların bu memnuniyetin yanında doğup büyüdükleri ve maddi manevi tüm varlıklarını edindikleri yurtlarından ayrılmanın ortaya

çıkardığı zorlukları da ifade ettikleri görülmektedir. Bunlar genel olarak tanınmama, Türkçeyi konuşamama ve bunlara bağlı olarak geçimi sağlama konusunda yaşanan zorluklardır. Bu sorunların özellikle göçün ilk zamanlarından daha büyük sorun olduğu ancak zaman geçtikçe bu sorunların üstesinden geldiği ve yeni hayata adapte olunduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Nobel Yayın.
- Akdoğan, A. (2016). Kültür ve Din. İçinde N. Akyüz & İ. Çapcıoğlu (Ed.), *Din Sosyolojisi: El Kitabı* (ss. 393-407). Grafiker Yayınları.
- Altaş, N. T., & Şimşek, Ö. (2020). Erzurum'daki Suriyeli Sığınmacıların Kentsel Entegrasyonu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2020(24 (Aralık Özel Sayısı)), 331-349.
- Berry, J. (1992). Acculturation and Adaptation in a New Society. *International Migration*, 30(1), 69-85.
- Boxx, S. E. (2013). Observations on the Air War in Syria. *Air & Space Power Journal*, 147-168.
- Capps, W. H. (2005). Toplum ve Din (A. Coşkun, Çev.). İçinde A. Coşkun (Ed.), *Din Toplum ve Kültür* (ss. 23-52). İz Yayıncılık.
- Castles, S., & Miller, M. J. (1998). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Macmillan Press Ltd.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Çakran, Ş., & Eren, V. (2017). Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(39), 1-30.
- Çelik, C. (2016). Göç, Kentleşme ve Din. İçinde N. Akyüz & İ. Çapcıoğlu (Ed.), *Din Sosyolojisi: El Kitabı* (ss. 297-306). Grafiker Yayınları.
- Çetin, İ. (2016). Türkiye'de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu. *Sosyoloji Dergisi*, 2016(34), 197-222.

- Eliot, T. S. (1987). *Kültür Üzerine Düşünceler* (S. Kantarcıoğlu, Çev.). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Erdoğan, M. (2023). *Suriyeliler Barometresi: Suriyeliler Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*.
- Erkan, E. (2016). Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği. *İlahiyat Akademi Dergisi*, 2016(4), 1-36.
- Esser, H. (2010). Assimilation, Ethnic Stratification, or Selective Acculturation? *Sociologica*, 2010(1), 1-29. <https://doi.org/doi: 10.2383/32055>
- Geyik Yıldırım, S., & Dinler, M. (2021). Suriyeli Kent Mültecilerinin Sosyal Entegrasyonu Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 12(23), 452-473.
- Gümüş, A. (1996). Göç Din ve Asimilasyon. *Toplum ve Göç*, 243-251.
- Günay, Ü. (1989). Din ve Sosyal Bütünleşme. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(6), 1-14.
- Kağıtçıbaşı, Ç., & Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*. Evrim Yayınevi.
- Karasu, M. A. (2016). Şanlıurfa'da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 995-1014.
- Kesgin, B. (2022). Geçicilikten Kalıcılığa Suriyeli Göçmenler ve Uyum Sorunu. *Anasay*, 6(19), 29-49.
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *A Theory of Migration*, 3(1), 47-57.
- McAuliffe, M., & Triandafyllidou, A. (2022). *World Migration Report*. International Organization for Migration.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (S. Turan, Çev.). Nobel Yayın.
- Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (S. Özge, Çev.; C. 2). Yayın Odası.

- Orhan, O. (2011). Suriye’de Demokrasi mi İç Savaş mı? Toplumsal—Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Türkiye. *Orta Doğu Analiz*, 3(29), 8-26.
- Öz, N. (2022). Suriyeli Göçmen Ailelerin Çocukları İçin Çoğunlukla İmam Hatip Liseleri ve İmam Hatip Ortaokullarını Tercih Etme Sebepleri. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 563-585.
- Petersen, W. (1958). A General Typology of Migration. *American Sociological Association*, 23(3), 256-266.
- Plüss, C. (2011). Migration and the Globalization of Religion. İçinde P. B. Clarke (Ed.), *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion* (ss. 491-506). Oxford University Press.
- Sabuncu, S. (2013). *Şeyh Abdurrahman Eş-Şâvirî ve Nehcu’n-Necah Fi Âhkâmi’n-Nikâh Adli Eserinin Fıkhi Açından Değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Şırnak Üniversitesi.
- Sezer, B. (2011). *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*. Kitabevi.
- Şahin, B. (2008). Almanya’daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırması: Kimlik ve Ait Hissetme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2008(8), 227-251.
- Şahin, Ş., & Sönmez, M. E. (2022). Suriyeli Sığınmacıların Entegrasyon Eğilimleri: Gaziantep Şehri Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1-13.
- Şallı, A. (2022). ‘Kriz’den ‘Uyum’a Türkiye’deki Suriyeli Göçmenler Ve Sosyo-Kültürel Boyutları Bağlamında Din. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2022(19), 24-45.
- Şengül, İ. (2021). *Geçici Koruma Rejimleri ve Kalıcılığa Geçiş* (ss. 1-25). Göç Araştırmaları Vakfı.
- Şimşek, D. (2019). Türkiye’de Suriyeli Mülteci Entegrasyonu: Zorlukları ve Olanakları. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 172-187.
- Tezcan, M. (1985). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Topal, A. H. (2015). Geçici Koruma Yönetmeliği ve Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1), 5-22.

Yıldırım, S., İslamoğlu, E., & İyem, C. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma. *Bilgi*, 2017(35), 107-126.